

Literární noviny, 4.srpna 2003

Lukašenko utahuje šrouby

Minulý týden poskytl běloruský prezident Alexandr Lukašenko živý dvacetiminutový rozhovor ruské televizní stanici NTV. Mimo jiné mu byla položena otázka, proč se nezúčastnil nedávného pohřbu asi nejznámějšího běloruského spisovatele Vasila Bykova. Lukašenko na otázku přímo neodpověděl, nezapomněl však podotknout, že kdyby Bykov poslední měsíce svého života netrávil v zahraničí (mimo jiné také v České republice), ale léčil se u běloruských lékařů, určitě by ještě dlouho žil.

Pohřbu Vasila Bykova, Lukašenkem později označeného jako “politická bakchanálie”, se zúčastnilo více než dva tisíce lidí. Mnozí z nich nesli tradiční běloruské červeno-bílé vlajky. Pohřeb se stal jednou z mnoha manifestací odporu vůči autoritářskému režimu, který v Bělorusku panuje již osm let.

Bělorusko ušlo od dob rozpadu Sovětského svazu jen malou část cesty směrem k demokratickému uspořádání a fungující tržní ekonomice. Po získání nezávislosti v roce 1991 zažilo nadějně období demokratizačních změn. Špatná hospodářská situace však v roce 1995 vedla k vítězství populistického politika Alexandra Lukašenka v prezidentských volbách. Ten zakrátko nastolil represivní autoritářský systém se silnou orientací na Rusko. Dnes je Bělorusko považováno za nejméně demokratický stát v Evropě.

V Bělorusku přesto působí řada opozičních hnutí a občanských iniciativ, které se staví proti současnému systému. “Před opozicí stojí dva základní úkoly: svržení Lukašenka a obrana běloruské nezávislosti, jazyka a národních zájmů před nebezpečím ovládnutí Ruskem”, říká novinář Viktor Ivaškovič, který si odpykává dvouletý trest “omezení svobody” za publikování článku, upozorňujícího na korupci v prezidentově okolí.

Strach z Ruska se zdá být v Bělorusku přeci jen silnější než strach z Lukašenka. Postupná rusifikace země je totiž velmi citelná v každodenním životě. Sám Lukašenko mluví o bratrství s Moskvou a obyvatelé obou zemí rád označuje za jeden národ. V roce 1996 dokonce navrhoval vytvoření unie s Ruskem, v rámci které měl ambice obsadit jednu z hlavních funkcí. Vzdělávací instituce v běloruštině jsou z “technických důvodů” zavírány, státní televizní kanál vysílá z velké části v ruském jazyce a pravoslavné bohoslužby probíhají zásadně rusky.

Běloruská opozice se chystá na život v undergroundu.
Foto René Kubášek

Zvláštní totalita

Pro návštěvníka Běloruska je svět, do kterého přijel, jen velmi těžko pochopitelný. Na jedné straně časté represe a porušování lidských práv, všudypřítomná nedůvěra a strach, na straně druhé zde stále, byť omezeně, vychází nezávislý tisk, pracují lidskoprávní organizace a opoziční hnutí. Lukašenkův režim vsutku není klasickým příkladem totality, jaký známe například z Československa 80. let. “ Nemáme zde klasickou totalitu, ale neustálé omezování svobody”, potvrzuje Ivaškovič, který si svůj trest odpykává částečně na svobodě. Ve dne má dovoleno pracovat, každý den v sedm večer však musí být zpět v cele, kterou obývá s dalšími čtyřmi odsouzenými.

Běloruská totalita je velice sofistikovaná. Díky kontrole masmédií a prakticky celé ekonomiky, silné podpoře ze strany pravoslavné církve a existenci všemocné KGB, vytvářející atmosféru strachu, si může režim dovolit ponechat jistou úroveň “kontrolované svobody” a navenek se tvářit jako demokratický. Přesto nikdo nebere situaci na lehkou váhu. V období vlny odporu a protirežimních demonstrací v roce 1999 zmizeli čtyři přední Lukašenkovi kritici. Přestože těla zmizelých nebyla nikdy nalezena, nikdo nepochybuje, že byli odstraněni na vládní objednávku.

Také dnes bývá jakákoliv pro režim “nebezpečná” aktivita již tak dost pasivního obyvatelstva okamžitě potlačena. A zdá se, že se situace dále přiostrhuje. V nedávné době došlo ke změně volebního zákona, bylo uzavřeno mnoho nezávislých deníků a nevládních organizací, byl přijat zákon o náboženství, zvýhodňující loajální pravoslavnou církev, účastníci demonstrací bývají pronásledováni, bití a zavírání. Tyto kroky jsou obecně dávány do souvislosti s podzimním referendem, o jehož vyhlášení se v Bělorusku spekuluje. “Očekáváme, že se na podzim Lukašenko prostřednictvím zmanipulovaného referenda pokusí o změnu ústavy, umožňující jeho zvolení prezidentem ve třetím volebním období a možná také o další přiblížení Běloruska k unii s Ruskem”, říká ředitelka minského Centra pro lidská práva Věra Stremkovskaja.

„A proč ten vlak dál nejede, maminko?“, Minsk 2003.
Foto René Kubášek

Hlavně že není válka

Mocným nástrojem všech totalitních systémů jsou masmédiá. Nejinak je tomu i v současném Bělorusku, kde jsou oba běloruské televizní kanály čistě provládní. Zpravodajství se každý den věnuje Lukašenkovým aktivitám, ať už se jedná o návštěvu kolchozu či prezidentově podpoře požárníkům. Zahraniční zprávy často poukazují na problémy především západních zemí – nezaměstnanost, válečné konflikty, diskriminaci černošského obyvatelstva v USA, ale také například Romů v České republice. Ekonomické zpravodajství se věnuje úspěchům běloruského hospodářství, které je často prezentováno v kontrastu vůči hospodářským potížím takových zemí jako je Tadžikistán či Ukrajina. „Lukašenko domácí problémy často vyvažuje konstatováním, že i když není všechno ideální, hlavně že v Bělorusku není válka. V zemi, kde v průběhu 2. světové války zahynula třetina obyvatelstva, je tento argument silnou kartou“, říká Ivaškovič.

V oblasti tištěných médií ještě existují ostrůvky relativní svobody, i zde jsou však vládní kroky velmi rafinované. „Nemáme problém s cenzurou, je na nás ale vyvíjen soustavný ekonomický tlak“, říká Andrej Dynko, šéfredaktor jednoho z předních nezávislých týdeníků Naša Niva. „Tiskárny i distribuční kanály jsou vlastněny státem a nezávislý tisk se stává v konečném důsledku až pětikrát dražší než tisk vládní“, dodává Dynko. Stát má navíc přehled o odběratelích nezávislého tisku, což vede ke strachu ze strany potenciálních čtenářů. „Především v malých městech se lidé bojí. Odběratel Naší Nivy se jen těžko může stát ředitelem obecní školy“, říká Dynko.

A zahraniční zpravodajové? Shodou okolností to byl právě redaktor ruské NTV Pavel Selin, který byl nedávno vyhoštěn ze země na základě reportáže z pohřbu Vasilije Bykova. Lidé hledající objektivní informace o situaci v zemi i ve světě jsou tak často odkázáni na Rádio Svoboda, vysílající z Prahy.

Pravoslavný ateista

Jedním z největších problémů běloruské demokratické opozice je její úplná roztříštěnost. „Režimu se dlouhodobě daří rozdmýchávat mezi opozicí nejednotnost.

V Bělorusku teď máme všechny strany dvakrát – dva Běloruské národní fronty, dvě sociálně-demokratické strany i dvě strany zelených”, stěžuje si Stremkovskaja. Na obzoru navíc není žádná silná osobnost, na které by se různé opoziční strany shodly. Nesoulad panuje i mezi církvemi, které v Bělorusku působí. Lukašenkovi se daří systematicky rozdmýchávat spory mezi jednotlivými konfesemi. V listopadu 2002 byl přijat zákon povolující církvím působení jen v oblastech, kde byly řádně zaregistrovány. To vede k mnoha administrativním potížím, kdy církve musí projít složitým procesem registrace v každé oblasti zvlášť. Zákon navíc hovoří o vedoucí roli pravoslavné církve a vyjmenovává “tradiční náboženství”, která například nezahrnují stále populárnější protestantské církve. V médiích se dokonce objevují informace o přinášení obětí, údajně praktikovaném katolickou církví. S ohledem na vysoký podíl kněží polské národnosti jsou navíc katolíci často prezentováni jako nositelé separatistických myšlenek. Jedinou církví, která je s vládou zadobře, tak zůstává ruská pravoslavná církev. Sám Lukašenko se výmluvně označil za pravoslavného ateistu.

Periferie zájmu

Bělorusko se v posledních letech dostalo na periferii zájmu ze strany demokratického světa. “Lidé neumírají hladem, neprobíhá zde válka, máme “jen” jakousi zvláštní diktaturu”, ironizuje Ivaškovič. Většina pomoci ze strany Evropy a USA míří na Střední východ a Bělorusové se cítí stále více v izolaci. Jedinou zemí, která je v Bělorusku v mnoha ohledech aktivní, je Rusko. Jeho kroky jsou však chápány jako čistě pragmatické a směřující k budoucí anexi země. Rusko má dosud na území Běloruska svá vojska, je největším investorem v zemi a má zde mnoho dalších ekonomických zájmů. Většina Bělorusů si proto nedělá o možnostech pomoci ze strany Ruska velké naděje. “O tom, jestli bude Lukašenko zvolen na třetí volební období, nerozhodnou Bělorusové, ale Rusko”, konstatuje Stremkovskaja.

Dojde-li k podzimnímu referendu, dá se očekávat nová vlna odporu, následovaná přímým užitím moci ze strany Lukašenkova režimu. V Bělorusku věří, že v takovém případě nebude okolní demokratický svět mlčet. Ale i dnes je každá podpora ze zahraničí velmi ceněna. Potvrzují to i zprávy o vzniku iniciativy “Za svobodné Bělorusko” pod záštitou Václava Havla, které minulý týden obsadily přední stránky místních opozičních novin.

Autor: René Kubášek